

علوم، اقتصادیه و اجتماعیه

مجموعه کلا

هر آيت اون بشي کوني نشر اولنور

مؤسلى :

احمد شبيب، رضا توفيق، محمد جابريه

مذمومات:

حریت مذہبیہ : احمد شبيب . — اوکوست قونت : خالدہ
 صالح ، صالح ذکی . — تجارت اودالری : محمد جاوید . —
 اخلاق نفوسہ تأثیری : رضا توفیق . — مصرده بحران
 مالی : علی سجاد . — نشریات ووقایع اقتصادیه : محمد جاوید .
 فرانہ اختلال کبیری : احمد شبيب .

مدیر و صاحب امتیازی :

محمد جابريه

نسخہ سی : ۱۰ غروش

استانبول

امور ابارہ و تحریریه : باب عالی جادہ سندنہ ہرول مطبعہ سی ، نومرو ۶۶

علوم اقتصادیه و اجتماعیه مجموعہ

حزب مذہبی

— اسلامیت و قاتولیک کلیسیا —

۱

تکامل تربیت بشریہ بر چوقہ مراحل انقلابات تدریجی و منطقی
خطوات ایلہ طی ایدلمسی سایہ سندنہ حصولہ لکشد۔ انسانلک اک طبیعی،
اک قیتدار بر حق اولان «حزب مذہبیہ» بیلہ تاریخ اقوامہ خونین
صحایف علاوہ سندن صوکرہ قازانیلشدر۔ افلاطون یونانیلردن مذہب
رسمی یی قبول ایتمہن ارباب اعتزال حننہ غایت اغیر حزالر ترتیب
ایدلمسی طلب ایدیوردی۔ فی الحقیقہ، حکمدان آناقاغور کونش
آبولونک عربسی اولمادیقی سوبلہ مکملہ اتہام ایدلمشدی۔ ایلک دفعہ اولہ رق
جناب حقل وجودی ایلہ وحدانیتی و روحک ابدیتی سوبلہن بویوک
سوقراطک اعدامنہ حکم ایدلش و بر چوقہ مدت محبسہ قالمش و نہایت
ویریلن زہری ہیج بر اثر تلاشی کوسترمکمزین ایچہرک حزب وجدان
نامنہ فدای حیات ایلمشدی۔

رومالیلردہ ده حزب یوقدی۔ فوسئل دو قولانئر دیرکہ : «روما
ایمپراطورلرینک حاکمیت مطلقہ سی مؤسسات سیاسیہ واجتماعیہ لرینک بر

نتیجه طبیعی سیدر. «مؤسسانه آرانیا لان شی حریت دکل، انسانلرک اطاعتی ایدی. جمهوریت زماننده بیلر قوای عمومی بر قلاچ شخصک النده اجتماع ایتدیکندن بونلرک نفرذی مطلق و نامحدود ایدی. «ترازان» دن اعتباراً روماده خرسیتیانلره قارشى تضیق و اعتساف باشلاپور: جمعیت مؤسسه نك كافه سی کنديلرینه هجوم ایدن نظریات جدیده ایله بوغوشمشدر. خرسیتیانلق «قیصره عام اولانی قیصره وریکز...» قول مشهوریله روما تشکیلات اساسیه سنه تعرض ایدیوردی: روما جمعیتی حکومت ایله کلیسانك تفریق طانیوردی. رئیس روحانی اولان قیصرلر تحت ریاستلرنده کی مذهبی انکار ایدنلری تأدیبه تشبث ایتدیلر و بوتشیدن نهرون زماننده باشلیهرق دیئوقله سیهن دورنده بیتن «قل عاملر» وقوعه کلدی. بچاره خرسیتیانلر حیوانات وحشیه نك دیشلرینه آتیش، اوزرلرینه زینت سورولرک جالی جالی باقیلش؛ واصل تصویر فجایی مشکل انواع وحشتلر ایقاع ایدمشدر. نهایت قسطنطنیه «میلان فرمانی» ایله خرسیتیانلنی قبول ایدرک خرسیتیانلره سربستی بخش ایتمشدر.

خرسیتیانلنك بدایتدن اعتباراً بیک سنه «پاپا» عنوانی عموم پاپاسلره ویرلکده ایدی. لساننده رؤسای روحانییه پاپاس دینورکه پاپا نه دیمك ایسه پاپاس لفظی ده او معنایه در. پاپالق مقامی کویا حضرت مسیحك بالآخره سن پطرس نامنی آلان حواریوندن یووان اوغلی سیمونه: «سن برطاشك بنده بو طاشك اوزرینه کلیسامی بنا ایده جکم.» دیمش اولماسندن دولانی تشکی ایتمشدر. بوسوز یالکز متا اچیلنده محرردر. ایشته طرف مسیحین بوامتیزی آلان سن پطرس صوکره رومایه کلوب کلیسانی وپاللق مقامی تشکیل ایتش. سن پطرسك رومایه کلیسی تاریخچه قطعی برشی اولمایوب بو کلیسا محررلرندن «لاقانس» نام ذاتک روایت مستنددر.

خرستيانانك اوائلنده بوتون پاپاسلر عين رتبه ودرجه ده ايدى .
 سن ويقتور اك اول سار پاپاسلر اوز رينه ادعاى تفوقه قيام ايتمش ، لىكن بود عوايى
 اوزمان بالجه پاپاسلر طرفدن كمال شدتله رد ايدلمشدى . ايتقى ۳۲۰ سنه
 ميلاديسنده ازنيق اجتماع روحاينسده وحدانيت الهيهنى قبول ايدن وحضرت
 عيسايى بر يئيمبر ذیشان اوله رق طانيان آريئوس افكارى جرح ايدرك
 كفرينه حكم ايتديكى كى روما پاپاسيله اسكندريه پاپاسنك سار ممليكترلرده كى
 پاپاسلردن بر درجه يوكسك اولدوغنه دائر بر قرار ويرمشدرك . ۳۷۱
 تاريخنده ايتاليا پاپاسلردن مركب بر مجلس عموميده روما پاپاسنك پانتخده
 اولماسندن دولايى يالكز خصوصيات جسمانيه صفت آمريئى قبول
 ايتديلر . بوندن صوكره روما پاپاسى وليه عادتلى وواقيز اصوللرى
 حقتده بعض نظامات وضع ايتمكه وياواش ياواش مسائل دينهك كافيسنده
 رومايه مراجعت ايدلمسده دائر مستقلانه امصارلر ویرمكه باشلادی . ونهايت
 ۴۴۵ تاريخنده طرف امپراطوريدن صادر اولان بر فرمان بوتون غرب
 كليسا ليرى روما پاپاسنك نظارتى الته تويدى . فقط شرق كليسا سنى
 تحت نفوذ لرينه آلاييك ايچون بك چوق چالشمشلسده نتيجه ده مغلوب
 اولمشلردر . ايتنجى عصر ك نهايت لرينه دوغرى شرق رومايى قطعاً طانيامايه
 قرار ويرمش واسكندريه ، آنطاكيه ، قدس شريف پاطريقلرى عمومى
 دسبوط عنوانى رومايه رغماً استانبول پاطريفته بخش ايتمشلردر . بوكا
 پاپا غره غورار اووقت اعتراض ايدرك استانبول امپراطورينه شديد افتاد
 نامه لر كوندرمشده بر شبنه موفق اولاماشدر . نهايت قسطنطينيه پاطريقى
 سرولاريئوس ايله دو قوزنجى لئون زمانلرنده شرق و غرب كليسا لرى
 يكدى كرى آفروز ايتمش واورتودوكسلر — حضرت عيسا نك لايخطى
 وكيلى عنازلتمنى شدتله رد ايدرك — پاپايى غاصب عد ايتمشلردر .

غرب کلیسا سنک حاکم منفردی کیلن پاپار پیدر پی نفوذ و اقتدار لرینی
توسیعہ باشلادیلر . بوتون هیأت اجتماعیہ خرسٹیانیہ یی آلرینہ آلہرق
رومایہ مطیع و صادق بر سور و وجودہ کتیر مک املندہ ایدیلر . قوہ
روحانیہ دن ماعدا قنودالیتہ اصول اداره سنک جملہ نتایجندن اولمق اوزره
پاپارک تحت اداره لرنده ایتالیا و سائر اقسام ممالکده برچوق بکملکر موجود
ایدی . مثلاً سچیلتن قرالنی پاپارک ملکی و قرالری ایسه « واسالی = تابعی »
ایدی .

« جرمان قومک مقدسی روما ایمپراطور لغتی » وجودہ کتیرن بو یوک
اوتون زمانندن اعتباراً بر مدت پاپار حکم و نفوذ لرینی غائب ایدیورلر؛ فقط
بر مدت صوکرہ یدنجی غره غووار عنوانیلہ پایا انتخاب ایدیلن مشهور هیلده
بران مع زیاده تلافی مافات ایتدی . اودر جده ده که ارتق پاپار ایستہ دکلری
کبی ممالکی تقسیم و توزیع ایدہ رک ، قرالری خلغ ایلہ رک اوروبانک
دیتاتورلری اولدیلر . هیلده بران پاپارک الیوم مرعی اولدینی وجہ ایلہ
قار دینالردن مرکب بر قونقلاو معرفتیلہ انتخاب ایدلمسنی ورؤسای روحانیہ نک
تاہلنی ده کلیاً منع ایتمش و جسمانی بر بکک ایچین آلان فرمانک پاپانک
رضاسی تحصیل اولونمادقچہ قبول ایدلمہ سی حقتندہ هر طرفہ امرلر
ویرمشدر . یالکز دردنجی هازی پاپانک امرینی دیکلہ « یہ رک » ائوہ ستیور
اعطاسندہ اصرار ایدیوردی . پاپانک شکایتنه جواباً هازی المانیا رؤسای
روحانیہ سنی طوبیلا یه رق هیلده برانی خلغ ویرینه بر باشقہ سنی انتخاب
ایتدیرمشدر . هیلده بران بلا تردد هازی و طرفداراتی آفوروز ایتمکله
برچوق المانیا درہ بکلری کندیسنی ترک ایتمشلردر . بو نک اوزرینہ
ایمپراطور هازی زوجہ سی برتہ ایلہ برابر نہایتسنز مشقتلر ایچندہ ، قیشی
اورتاسندہ آلپ طاغلرینی مرور ایتمش ، پاپانی قونتس ماتیلده نک « قانونسا »

شاتونسندہ بولشد۔ بچارہ کناہکارلرہ مخصوص بریاض کوملک کیہرک
برہنہ سروپا شرف مثولہ نائل اولیق ایچین اوچ کون شاتونک قاپوسی
اوکنده تیتہ مشدر . نہایت دردنجی کوئی قونتس مایسدہ نک رجاسی
اوزرینہ پاپانک حضورینہ قبول ایدیلہرک ایاغنی اوپمش وایشتہ بو صورتہ
مظہر عفو اولایشدر . [*]

قاتولیک کلیسانک سوء استعمالی، سؤ حرکاتی، تجاوزات وتعدیاتی
کیتدکچہ تراید ایدیور، روما کلیساسی جدآ محتاج اصلاح برحالہ
بولونیوردی . دور انتباہدہ ترقیات علیہ چالیشان مہدیحیلردن اشاغی
قلماتی ایچین پالاردہ دارلفنونلر، کتخانہلر اوغورندہ میلیونلر صرف
ایتمک باشلادیلر . دیگرطرفدن آیاصوفیک مسلمانلرک ائنہ کچمہنہ مقابل
پاپا ایکنجی یولیوس رومادہ کی مشہور سن پیر کلیسانک انشانہ تشبث
ایتدی . ایشہ بنوع انشاآت جسیہ، اوتہ یہ بریہ سریلین احسانلر،
سلاح آلتندہ طوتولان عسکرہ ویربان پارملر نتیجہ سی اولہرق پاپالر
ضرورت ومضائقہ کرفنار اولدیلر . بوکا چارہ ساز اولیق ایچین اتحاد
ایدیلن تدایردن بریسیہ ده « اندوازانس » در . بوایشلمش وایشلہجک
کناہلرہ قارشی بر مبالغ معین مقابلندہ ہرکسہ صاتیلان عفونامہ لردی .
ایشہ بونلری دستہ دستہ یوکلہن پاپاسلر کویلری دولاشہرق اہالی بہ جبرآ
صاتیماہ چالیشیورلردی . بورزالت بک فنا تاثیر ایتدی . ووقوعہ کلن
اغقلابات علیہ وادیہ، کشفیات متوالیہ افکار عامہ دہ پاپا ایلہ کلیسا ارکاننک
قدر وحیثیتی تنزیل ومعہود اسقولاستیق ادبیاتی باتیردی . ریخلین،
آرازم کی اومانیسٹلر رؤسای روحانیہ نک حرکاتی خلاف قانون الہی
[*] بعض مسائل سیاسیہ ومذہبیہ دن دولابی پاپالی مقننۃ قطع مناسبت ایدن
سیاسیون پاپانک آمالنہ سرفرو اغیہ جکلرنی اکلامق ایچین « بن قانونسایہ کیتیہ حکم »
تعبیری استعمال ایدرلر .

اولدوغنی ادعا ایدیورلردی. والحاصل هر طرفه انقلابات دینه ایچین زمین حاضر لشمیدی. ایشه بوشاده «لوتهر» میدان چیقدی.

عصرک الک بویوک سیاهی اولان لوتهر فقیر بر اودونجینک اوغلی ایدی. لوتهر هنوز بک کوچوک ایکن ضرورت وسهائک دست آهینده ایکنه مایه باشلامش و بر دیلم اکک ایچین اغیانک ابواب حشقی اوکنده آلهی سویله مک مجبور اولمشدی! ارباب ثروتدن بر ذات لوتهرک شو حال سفالته آجیهرق بر مدت ایچین اونی بو حیات محرومدن قور تارمشدر. بر مدت سوکره ارفورت شهرنده حقوق تحصیل ایدهرک بعض اومانسترله مناسبده بولونمايه باشلامشدر. لوتهری ادبیاتدن زیاده فلسفه جذب ایدیوردی. فقط بر مرض اخلاقی نتیجه‌سی اوله‌رق اکسزین، هنوز ۲۲ یاشنده ایکن اوکوستلر مناسترینه کیرمشدر. محترص و مفرط، کچ سنه لرینک اضطرار بایله مکدر، حرایص و جوشان بر قوه مخبله التنده معذب اولان لوتهر تنبع اوکا و برمدیکی شیء ایسته‌یوردی: سکون روح. «هر طرفم ظلملره اور تولمش؛ بن آرادیغیم صلح و سکونی نرده بولاجغیم؟» ایشه بویله اغلایه‌رق، صیرلایه‌رق دماغی بحر انلر کچیرمش و نقاعتی بک اغیر اولمشدر. لوتهر بابالغه لزوم کورمدیکی کجی رتب روحانیه‌یی، تارک دنیا شرکتلرینی، باباسلرک تاهلدن ممنوعیتی قاعده‌سنی ده قالدیرمشدر.

لوتهر ابتدا آندولتر انسلر علیهنده اداره لسان ایتمش و جریان حال کندیسینی بوتون قاتولیک کلیسا سنک شریعت مسیحیه احکامنه مخالف اولدیفنی ادعا و اثباته سوق ایتمشدر. ایمپراطور انتخاب ایدیلان شارل کن المانیسا مجلس عمومینی وورمسی شهرنده طوبیلامشدی. مجلس اکثریتله لوتهرک کفرینه حکم ایدهرک احراقنی طلب ایتمشدر. بونک اوزرینه دارن بورغ شاتونسده خفیاً برسنه اقامت ایتمهک مجبور اولمشدر. ایشه لوتهر انجیل

ترجمہ سنی بوائے اداہ اکل ایشدر . انجیلک ترجمہ سی اون التخی عصر المانیا تاریخ فکریسک الہویوک حادثہ سیدر . لوتہر انجیلی المان لسانہ اوصورتہ نقل ایسدی کہ بوتون انال آبیہ اوکتابدن حیات معنویہ لرینک عناصرینی امدیلر . لوتہر یکی المان لسانک موجد حقیقی سیدر . انجیل ترجمہ سنی لوتہر حیانتک الکعظم براری عد ایشدر . لوتہر و طرفدارانی طرفندن قاتولیک کلیسا سہ قارشی آچیلان جہادہ برچوق عصیانلر مبارزہ لردن صوکرہ پاپامفلوب اولمش و شمالی المانیا بکری رہ فورمانی قبول ایشدر . . .

اساساً اون دردنجی عصرک نہایتدن اعتباراً قاتولیک کلیسا سنک اصلاحی ضروری برحالہ گلشدی . بلیغ صدالر بونی طلب ایش و بوتون اون بشچی عصرہ بومسئلہ پاپالرہ مجالس روحانیہ نی برچوق دفعہ اشغال ایشدہ برثمرہ نی مفید اولماشدی . باخصوص برطرفدن « تورک تہلکسی » دیگر جہتدن ایٹالیا اتریقہ لرلہ پک زیادہ اوغراشدق لردن کلیسا نک اصلاحی دوشونہ جک حال و وضعیتدہ دکلردی . یاریم عصر مدت پاپالر منافع دینیہ تحت تہلکدہ ایکن خرسٹیانکک رئیس اولدوقلرینی اونوتوب محاربات ، دیپلوماسی و صنایع نفیسہ ایلہ اشتغال ایشلردی ! نہایت اوچجی پول زمانندہ ۱۵۴۹-۱۵۳۴» باباتی کلیسا نک اصلاحہ ترانت مجلسی ایلہ جدأ باشلایور .

فقط ارتق غرب کلیسا سنک وحدتی قیرلشدی . شیدی بو وحدتی محافظہ دکل بلکہ یکیدن تأسیسی ایجاب ایدیوردی کہ بودھا مشکلدی . لوتہر مذہبی المانیا ، دنیارقہ ، اسوچی استیلا ایش ، زیونینغلا نیزم اسوچر و نک قسم اعظمہ یابلمش ، قانوی نیزم جنوہ نی فتح ایدہ رک فرانسیہدہ برونی صوقش و انقلابانیزم مذہبیہ وجودہ گلشدی . یکرمی سنہ ظرفندہ خرسٹیانیتک یارسی ہم ریسنک حکم و تفوذنہی و ہمردہ عقائد اساسیہ سنی رد ایدہ رک قاتولیک کلیسا سہ قطع مناسبت ایشدی . بونستہ شیدی یقندر بویلہ

برشی اولوامشدی . او قدر شدتله ارزو ایدیان ره فورما یرینه لوتهر بر
اختلال تولید ایتمشدی . مع مافیه حصول استلاف امکانندن قطع امید
ایدلمه مشدی . بونک ایچین اوچجی پول اول امرده بنض تشبثانده بولوندی .
نهایت مذاکرات مدیده دن صوکره ترانت مجلسی (۱۵مارت، ۱۵۴۵) تارینخنده
آچیلدی . فقط وورمس دیه تنده اجتماع ایدن پروتستان رؤسای کندیلرینه
واقع اولان دعوتی رد ایتدکری کبی لوتهرده «شیطان طرفندن مؤسس
پاپالق» نامیله رسمی برهجوویه نشر ایتدی . رفیق علمادن ملائحتون ده پاپانک
بویله مجلسار ، قونسیلر طویلامایه صلاحیتی اولمادیقی اثباته چالیشدی .
مجلس ایسه کلیسانک نظریه سنی اورتابه آتهرق لوتهر و قالومک دعواسنی
چوروتمه که تشبث ایتدی . پایاده مجلسک بر آلمان شهرلنده طویلانماسنی
سربستی خط حرکتیه مانع عدایده رک ایتالیا شهرلرندن برنده اجتماعنی
طلب ایدیوردی . ۱۵۴۷ سنه سی نهایتده ترانته برعلت ساریه ظهورندن
بالاستفاده پایا مجلسی بولونیایه نقل ایتدی . شارل-کینت بوندن پک زیاده
حدتنه رک اسپانیا وایمپراطورلق پستقوسلرینی توقیف ایتدی . بر مدت
صوکره پول وفات ایتمه که مقامنه قائم اولان ارچنجی ژول مجلسک ترانته
یکیدن (۱ مایس، ۱۵۵۱) اجتماعنه موافقت ایتدی . لکن بوسفرده
فرانسه قرالی پاریم دوقه لغندن ناشی پایا وایمپراطورلق ایله محاربه ایتک اوزره
اولاسندن ترانت شهرینک انتخابنه اعتراض و فرانسه پاپاسلرینی مجلسه
اشتراکدن منع ایلدی . مع مافیه مجلس مذاکراته دوام ایتمش و دردنچی بی
(۱۵۶۵ - ۱۵۵۹) زماننده قاتولیک کلیسانک اصلاحی اکل ایدلمشدر .
ترانت قونسیلی هدف اولدینی مشکلات و اعتراضاته رغماً نتایجی
اعتباریله اکمهم مجالس روحانیه دندر . منازع فی اولان عقایدی تعیین و تألیف
ایددرک قاتولیکلرک اتحادینی احکام و قوتلرینی بر نقطه ده طویلامشدر .

واکثری اروپا ممالک کنندہ رہ فورمایہ قارشی برعکس العمل حصولہ کلمشدرہ دیگر طرفدن انضباط وانتظامی اعادہ، سواستعمالاتی منع وکلیسا قوانینی عینی شکل واساسہ ربط ایدہ رک برہوچوق عصر دہتری انتظار اولونان قاتولیک کلیسائی اصلاحاتی ارزوسنی دائرہ حقیقتہ صوقشدرہ . برنوع تجدد وانتباء وقوعیلہ یکیدن طرق مذہبیہ تأسسی ومیسونہ رلردہ حائز اہمیت بر صورتہ تکثرہ باشلامشدرہ . ترانت مجلسندن اعتباراً لوتہ رمذہبی المانیادہ یکی بر زمین موفقیۃ قازانمادقندن ماعدا غائب ایتکہ باشلامش وقانونیزمدہ فرانسه واسویچرمدہ ارتق برنی یاپامامشدرہ . اسپانیا وایتالیادہ ایسہ پروتستانلغہ قارشی انکیزیسیون چالیشدی . عجمی راہبارک تربیہ سی ایچون مدرسہ لر تأسسی ایدلدی . دردنجی پول مطالعہ سی قاتولیکلرہ ممنوع کتابلرک برجدولنی تنظیم ایتدیرمکہ تشبث ایتدی . بالاخرہ «قونفرہ غاسیون دولندہ کس» نامی التندہ ہوایشہ بافق اوزرہ قاردینالاردن حرکب بر قومیسون وجودہ کلدی .

ژولین قوینی اصلاح ایلہ شہور اون اوچجی غرہ غووار (۱۵۸۵-۱۵۷۴) بالخاصہ مسئلہ تدریسات ایلہ اشتغال ایدہ رک فرانسه ، المانیا وھولاندادہ جزویت مکتبلی کشاد ایتدی . ترانت قونسیلنی متعاقب بر چوق طرق مذہبیہ یکیدن حیات بولدی . قاپوچین اسمی ویریان فرانسیسکن راہباری ایتالیا ، المانیا ، اسویچرہ فرانسیہ داغیلدقلری کچی کندیلرینہ مخصوص بر جنرال تعیننی بشجی پولدن استیصال ایتدیلر . قارمہ ایتر اسپانیادہ سنت تہرہز داویللا طرفندن اصلاح ایدلدی . عینی تاریخہ دوغرہ رہ فورما بہ نہ دیقنن طریقہ ندہ انتشار ایتدی . برچوق یکی قونفرہ غاسیونلر وجودہ کلدی .

بالافاصلہ ۱۵۲۴ تاریخندن ۱۶۴۱ تاریخہ قدر یکدیگری تعقیب ایدن

ایتالیان، اسپانیول و فرانسه طرق مذهبیہ سنک الک مهمی تنسیقاتنک مکملتی،
 آمانک بویوکلکی، مساعیسنک وسعی، تولید ایتدیکی خصوصت وعداوتنک
 شدیلہ بی شہر جزویت طریقہدرہ بوطریقنک مؤسس ۱۴۹۰ تاریخندہ اسپانیادہ
 لویولا شاتوسندہ اصیل بر باسق عائہسندن تولد ایدن سنت ایفناسدرکہ اولاً
 سالتک عسکری بی تعقیب ایدرک بامبہ لون محاصرہسندہ اغیر صورتدہ یارہ لٹش
 وزمان نقاہتدہ انجیل ایلہ اعزمنک حیا لمرینی او قومشدی . قابلیت تمجیہ
 و تأثریہ سی پک زیادہ اولان ایفناس ایشتہ او تاریخندن اعتباراً ہمشہریسی
 سن دومنیق وسن فراصووا دایسک اثرینہ اقتفا ایتکہ قرار ویردی .
 اعادہ عافیتی متعاقب مانرزمغارہسنہ قاپانہرق چلہ چیقارمش واوتوزیدی
 یاشسندن صوکرہ لزوم تحصیل و تدریسی حس ایدہرک پک اہمال ایدلش
 اولان تبعاتی یکیدن اکمال ایتشدہر . یدی سنہ نہایتندہ پارس دارالفنون
 طرفندن دو قنور اولہرق قبول اولوندی (۱۵۳۴) . ایفناس بوتاریخندہ کندیسہ
 کبی برطاقم کنجملرلہ پیدای مناسبت ایلہ مشدی . برکون مونمارتر تپہسندہ کی
 معبدہ طویلانہرق قدسہ کیدوب بورادہ خرسیتیانرک خدمتہ و مسلماناری
 خرسیتیان ایتک ایچون وقف حیات ایتکہ عہد ایتدیلر . فقط او انسانہ
 محاربہ شرقیہ بوتشبتلرینہ مانع اولدیفندن رومایہ حرکت ایتدیلر و بورادہ
 پایاہ اطاعت مطلقہ ، عفت و فقر کبی اوج وعددہ بولونہرق کنسدیلری
 نرہ یہ کوندہریلیرسہ ایتکہ قرار ویردکلرینی دہ بیان ایتدیلر . اوچجی
 پول کوچوک قونفرہ غاسیونہ « جمعیت عیسا » نامی ویرہرک اعضاسنی دہ
 لٹش اولق اوزرہ تعین ایتدی . اوچ سنہ صوکرہ جزویتلرک موققیات
 ابتدائیہ سی قارشیسندہ بوقید و شرط الفا ایدلدی . ایفناس طریق جدیدک
 جزالی اولدی . ۱۵۵۹ دہ وفات ایتدیکی وقت ارتق عیسی جمعی
 تماماً مؤسس اولوب پورتیکیز، اسپانیا و مستملکاتنہ داغیلشدی . ایکنجی

جنرال لہ ناز اینفاسک بالذات قلمہ آلدیجی طریق قانون اساسیسنک تفرعاتی دہ اکال ابتدی . وعظ ونصیحت ، محرم اسرار صفتیلہ حکمداران ودرہ بکلیجی الدہ ایتک ، متعصب قادینلر اوزرنده اجرای نفوذ ایدہ رک بونلری استحضال آمال خمسوصندہ واسطہ اتخاذ ایلہ مک ؛ مکتبلردہ مملک ایدہ رک کینجیلرک تربیہ سنی ارزو ایتدکاری قالبہ دوکک ، جاسوسلق ایتک جزویت طریقہ انتساب ایدنلرک باشلیجہ وظیفہ لرندن ایدی . شرکتک اعضالری ایکی سنہ ملازمت و برچوق تبعاتندن صوکرہ جزویت پاپاسی اولابیلرلر . شرکتک باشندہ بر جنرال واردرک بوالمانیا ، اسپانیا ، پورتکیز ولہستاندہ کی مجالس عمومیہ طرفندن منخبدر . جزویتلر بالکنز اورویا قطعہ سنی اوتوز قدرایالتہ تقسیم ایدہ رک بر مأمور مخصوص بولوندورورلر . بوبورک مأمورلرک معیتندہ کوچوک مأمورلر واردر . اون التجی عصرک پاپالری جزویتلرہ برچوق امتیازات ویردیلر . ہرہانکی حکمدار جزویتلردن ویرکی آلمایہ ، امتیاز و معافیتلرینہ دو قونمایہ تشبث ایدرسہ ہان آفوروزلہ تہدید ایدیلیردی . پاپالرک جزویتلرہ ہر درجہ توجہلری اونلرک کلیسانک منافعنہ پک زیادہ خدمت ایتہ لرندن دولایی در . پاپالر جزویتلرک سایہ بندہ پروتستانلرلہ مبارزہ ایدہ بیلشلر وخرسنتیابیتی دنیانک ہر نقطہ سنہ نشر ایتشلردر .

رہ فورمانک منع انتشاری ایچین قاتولیک کلیسانک ظلم و تخریبی تاریخ انسانیتندہ بردورالمانا کدر . جزویتلرک القادات تعصب انکیزانہلری درلوفجایع خون آلودہ سبب اولمشدن . انکیزیسیون دینیان محکمہ روحانیہ نک جلادلری ایستہ دکلیجی توقیف ایدیور ، اولدورویور ، ماللریجی مصادرہ ایلدوردی . انکیزیتورلرک دہشتندن ہر کس جان و مالی ، عرض و ناموسنی محافظہ ایچین باشقہ عملکنلرہ قاجبورلردی . اساساً بر چوق مجالس روحانیہ حریت مذہبیہ

علمیه اداره لسان ایده رک مذاهب سائرہ اربابنہ قارشى قاتولیک کلیسا سنک تعقیبات و تعدیاتی تصویب ایتشدر در حق مشهور بوسسوه بیله پستقوس مونتابانله جریان ایدن مشهور بر محاوره سنده حریت وجدانی رد ایتشدر . بابا قی مقامی پروتستانلرک محوخی دأما کلیسا سنک بر مظفریتی کبی تلقی ایتشدر . ایکنجی فلیپ استبداد و تعصبی اسپانیایی محو ایتشدر . اسپانیا انحطاطندن دماغجیج بر مثاله تاریخ علمده تصادف اولونمازه ممالکی اوزرندن کونش اصلا غائب اولمایان اسپانیا ایمراطورانی شارل - کنک وفاتندن بر عصر صوکره خراب ، فقیر ، ضعیف بر حاله سقوط ایتشدی . عربلرله موسویلرک اسپانیادن طردی مملکتی ائ فعال و منور اوچ میلیون نفوسدن محروم ایتشدر . اسپانیا شارل کن زماننده ۱۵ میلیون نفوسه مالک ایکن ایکنجی شارل زماننده انحق ۵۴ میاویون قالاتشدر ! محاربات مذهبی و بالخاصه اوتوز سنه محاربه سی آلمانیا حیات اجتماعی ، اقتصادی و سیاسی سی اوزرنده اودرجه وخیم بر سوء تأثیر حاصل ایتشدر که اونی بر عصر کریه آتشدر . ایکنجی فردیناند طرفندن بوهیاده پروتستانلرک محوی چک مدینتی بیتیرمش ، نانت فرماننک فسخی فرانسه یی استبداده مقاومت ایده بیله چک یکانه عنصر قیقداردن محروم ایله مشدر .

قرال اوچنجی سکیموننک زمان سلطنتده جزویتلر بوتون وطنپرورلری تبعید ایتدیرمشلر در . واردات عمومی دولتک قسم اعظمی کایساندوغنه کیدیوردی . صنایع ، تجارت و معارفی وقتیلله پک پارلاق اولان لهستان سکیموننک وفاتنده خراب بر حالده بولونیوردی ! تعصب لهستانی محو و پریشان ایتشدر . بعض حکایات مهیجانه و خرافات تعصبیه ننت تحت تأثیرنده قدس شریفی فتحه تشبث ایدن مجنونلرک تعصب خرستیانی نامه یابدقلری فجایعک نشر یخندن صرف نظر ایدیورم . گذرگاهلرینی خرابه زار

وحشت ایلہرک آقندقلری قان سیلیری ایچندہ بوغولہ حق حالہ
کلشاردر! اوروپادہ حسیات تصبیہ اودرجہ غلیانده ایدی کہ مثلاً برقولرا
ویا وبا ظہور ایتسہ بچارہ یهودیلرہ عطف ایدیلرک انواع اذا وجفایہ
هدف ایدیایلرلردی!

قائولیک کلیسانک عصر سابقہ اوروپا دولتریلہ اولان اختلافات
ومبارزاتی آئیدہ ایضاح ایدہ حکم . یالکز شوراسی عرض ایدہ یم کہ
الیوم پاپالک عالم خرسیتانیدہ اہمیت فوالعادیسی واردر . پاپا قائلکلر
نظرندہ « حضرت عیسیٰ ک قائمقامی = Vicaire de Jésus-Christ »
اولوب کندینہ « ذات اقدس » عنوانی ویرلمکدہ درہ . پاپا بر آفوروزایلہ بر آدمی
دیندن طرد ایدہ بیلیر . دیگر طرفدن برہیز طومتق ، کلیسیایہ کلوب
عبادت ایتک کبی فرائض دینہ دن بر ذاتی عفو ایتک اقتدارینی دہ طازدرہ .
حتی پاپا آخرندہ کناہلرندن تطہر ایدنچہ قدر عذاب چکدکن صوکرہ
جنتہ کیرہ جکلری ، « پورغا تووار = دارالتطہیر » دن عفو ایدیور ! پاپانک
نفسی ہر درلو معایبدن منزہدر ؛ نہ آلتانیر ونہ دہ کیسہ پی آلتانیر ،
لایخطی در .

*
*
*

حریت مذہبیہ خصوصندہ اسلامیت اوروپالیلرہ مقبوط ورہنما
اولمشدر . رسالتپناہ افندیمز کافہ مسلمینہ کوندردکاری بر مکتوبدہ
بویوریورلرکہ : « بو عہدنامیہ ہرکیم مخالفت ایدرسہ اہ تعالینک
لغنتہ لایق اولور . جملہ اہل ملت نصرانیہ منتسب اولانلردن
ہر نوع اذا وجفای صاودم . زیرا اونلر بنم رعیت و اہل ذمتدر . خراج
خصوصندہ جبر واکراہ اولماسین . صومعہ یاپوب صومعہ سندنہ معتکف
اولانلر صومعہ سندن چیقارماسین . سیاحت اوزرہ اولانلر منع ایدلمہ سین .

کلیسایان نسنه یقناسین . واجبات دینه لرینی ایفادن وکلیسایه کیدوب
عبادت ایتمکدن محروم ایدلمه سین . مجادله اولونسه رفقله ، وجه حسنه
مجادله اولونور؛ اونلرحمت وشفقت قانادلری التده صیانت ایدلمه لیدر . [۰]»
بوعلوی سوزلر اوکنده بوتون انسانیتپرورلر بر سرفروشی تعظیم ایله
ایکله لیدرلر . حضرت ابوبکرک سوریه نی فتحه کیدن اردویه خطاباً ایراد
ایتدکلاری نطقده افکار عالیه و انسانیه ایله پیراسته در . امام علی مصر
والیسی مالک بن الحارث ابوشتری به یازدینی عهد نامه ده « دائماً قلبکله رعایایه
مرحمت ایله واونلره لطف القایله . اونلرک اوزرینه بیرتجی جانوار
کبی اولما . رعیت ایکی قسمدر : بری مسلمدر : دین قرنداشلریدر . دیکری
ذمیدر اوده خلقتده سنک کبی اولوب حفظ و رعایتی سنک اوزرینه لازم
اولانلردر . . . »

ایشته بویله قواعد عدالکارانه سایه سنده درکه اسلامیت بدر
محاربه سنده الحقیق ۳۱۴ مدافعه ملک ایکن برعصر صوکره پیره ته
طاغلرینی آتیش و سوریه ، ایران ، مصر و شمالی آفریقایی استیلا
ایتمشدر . اندلس و بغدادده حکومت اسلامیه نك زمان سلطنتلرنده
حریت مذهبییه بوتون معنا ییه تبعیه بخش ایدلمشدی . برچوق فیلسوفلر
موسوویلر ایشه بو مراکز انسانیت وحریته انجای ایدیورلردی .
اکر عدالت ، انسانیت قواعدی ایله جلب قلوب ایدلمه س ایدی
سینات جاهلیته مبتلا قبائل متفرقه عربدن تاریخ عالمده بر مثلنده تصادف
ایدلمه یں اویله برونک بر ایمراطورلق وجوده کله بیلیرمی ایدی ؟ اصلاً !
عرب اسمی یاواش یاواش اک نجیب بر عنوان اصالت اولدی . قبول
اسلامیت ایتمین اقوام شیخ بر زمان قلیچدن کچیرلمه دی . چونکه اسلامیتده

دین خصوصندہ جبر واکراہ یوقدر . انواع مظالم التندہ ایکلہین ملئر
 عربلری برخلاصکار کبی استقبال ایتدیلر . و عربلر خرسیتانیک مریستی
 اجرانہ ہیج بروقت مانع اولماش وپاناز شرقنمکی پسقپوسلریلہ سابق
 مثللو مخارہ ایدہ تیشلردر . مسلمانلرلہ خرسیتانلر بیتندہ حسن معاشرت
 اودرجہدہ ایدی کہ پاپاسلریلہ اولان اختلافی حل ایچین عربلری حکم تعین
 ایدیورلردی . حتی بوندن دولایی یدنجی غرہ غووار اظہار تأسف و تأثر
 ایلہ مشدی . خرسیتانلر ہپ ارزوی ذاتیلری ، قناعت وجدانیہ لریلہ اہتدا
 ایتشلردر . امویہ زمانندہ بوصورتہ تبدیل مذہب ایدنلر او قدر چو غانمشدی کہ
 خزینہ دولتہ باعث اولہ جفی ضرردن ناشی خلفا بیتلہ بوجریانی آبی برنظرلہ
 کورمک ایستہ میورلردی . مثلاً معاویہ زمانندہ . مصر ویرکوسی حضرت
 عثمانک الدینی ویرکینک نصفنہ تزل ایتمشدی . سببی برچوق خرسیتانلرک
 اسلامی قبول ایتہ سیدر .

مسلمانلر اسپانیوللرک نہ مذہبلرینہ ، نہ قانونلرینہ ونہ دہ حاکم لرینہ
 ایلشمشدرلر . خرسیتانلر مأموریہ قبول اولوندینی کبی خلفانک سرایلرینہ
 بیلہ کیریورلردی . سید کبی چوغی مسلمان اردولرینہ ریاست ایتدیلر .
 (عربلر طرفندن سید اسمی ویربان مشہور رودریق آل قامپادور درکہ
 مدت مدیدہ عربلرک خدمتندہ بولونمشدر .) عربلر او قدر انار معارفپوری
 وعدالتکستری ابراز ایتدیلر کہ اسپانیوللر ممنونیت و محبتلرندن عرب لسان
 و ادبیاتی اوکرنمکہ باشلامشدری . اوروپانک ہر طرفدن طرد ایدیلان
 ظلمیدکان قرطبہ خلیفہ منک نزدینہ الحجا ایدیورلردی . بالخاصہ موسویار
 بواٹنادہ اسلامیٹ کندیلرینہ قارشی یاپدینی صیانت وصحابتدن ناشی ایقای
 دین حرمنلہ مکلفدرلر . پاپاس میشون دیرکہ : " حریت مذہبیہ ، قومدن
 قومہ قارشی تطبیق ایدیلان بوبویوک قانون مرحمتک خرسیتانلرہ مسلمانلر

طرفدن اوکره قيله سی بزم ایچین نه قدر آجی برشیدر ! »

کوستاولوبون ، دراپره ، استوبلان کی برحق مشاهیر حکما اسلامیتک سربستی آدیان حقسنده افکار احرارانه سنک ثناخوانیدر لر . مسلمانره تعصب اسناد ایده بئک ایچین تاریخی اورته دن قالدیرمالیدر . چونکه عالم اسلامیتده نه انکیزیسیون ، نه سن بارتلمی ، نه ایرلاندامظالمی ونه ده المانیاده کی محاربات مذهبيه اولمشدر . غرناطه بی ضبط ایدن خرسیتانلر حریت مذهبيه بی قبول ایتک شویله طور سون حتی باپاسلر بوتون عربلرک بلااستتاقلیچدن کچیرلمسنی طلب ایتدیله . وفی الحقیقه زوالیلرک درتده اوچی قتل ایدلدی . عربلرله برابر اسپانیادن علوم ، زراعت ، صناعت ، تجارت ده غائب اولدی . بویوک فابریقه لر قانامش ، زمردین صحرالر قورومش ، چوله دوئمشدی ! او یله برانقراض فجیع که اون سکنجی عصرده اچیلان بریوک فابریقه ، سی ایچین هولاندادن ایشجیلر جلب ایتک احتیاجی حاصل اولمشدر . مظفرأ قدس شریفه کیرن حضرت عمرله اهل صلیک دخولنی مقایسه دن تاریخ انسانیت بی شبهه خجیلدر . اهل صلیب او یله مافوق الحیال اشکنجه لر ایجاد ایتمش ، او یله وحشتلر یا مشلردر که انسان بوجایبی تصویردن اوتانیر . حضرت فاروق ایسه پاتریق صوفرونیوسه ، بوتون خرسیتان وموسویلره اودرجه حسن معامله ، اودرجه التفات ایتمشدر که بوتلفات وحایه بی اونلر کندی ایمراطورلرندن بیله کورمدکلرینی اعتراف ایتمشلردر . استانبولده صلیبیون کتب نفیسه بی ، آثار صنعتی هپ یاقوب یقمشلردر . لیزپ ، فیدیاس ، پراقه تیلک هیکلرینی ؛ دموستن ، پولیب و دیودورک آرلرینی انسانیت ایشته بویوزدن غائب ایتمشدر .

لکن اوروپالیلرک مسلمانره ظلم و تعصب اسنادینی معذور کورمیلدر . چونکه استقلال افکار حقیقت حالده ظاهری برشی اولوب انسانلرک قسم اعظمی حریت افکاره مالک دکلدر . هر کسده بربرینه ضد ایکی شخصیت

وارد۔ بری تبعات ذاتیہ و محیط اخلاقی و فکری محصولی؛ دیگری دہ
اجدادک یعنی قانون وراثتک تحت تأثیرندہ میدانہ کلن شخصیت۔ اکثر
کیسہ لردہ ادارۂ لسان ایدن ایشہ بوشخصیتدر۔ مسلمانلر اوروباجہ عصر لزلہ
اک مذہش دشخاردن معدود ایدی۔ مدنیت اسلامیہ نک نفوذندن اوروپا
یقین زمانلردہ قورتولدی۔ اسلامیتہ قارشی بسلہنن افکار باطلہ غایت بطی
تراکم ارثی نتیجہ سی اولوب اوروپا لیلرک عادتا بنیۂ دماغیہ لردن برجزہ در۔
بواباطیل قدیمہ کین کبی طبعی اولوب بعضاً مکتومدر بوکا علوم و فنونک
یالکز یونان ولایتین لردن کلیدیکی فکر جاہلانہ سی دہ علاوہ ایدملی در۔
مسلمانلر سایہ سندنہ عالم خرسیتانیتک وحشتدن قورتولدی فکری کندیلرینہ
آغیر کلیور۔ مثلاً رومان ہر وقت جامعہ پرہیجان کیرمش و حقیقار کین
«مسلمان اولمادیغمہ تأسف ایتدم» دیش دہینہ اسلامیت علیہندہ سردمطالعاندن
کندینی منع ایدہ مامش!

حریت مذہبیہ یی اوروپادہ اون سکرنجی عصر دہ انکلیز فیلسوفلرندن
لوق وقرانسہ دہ وولتر مقنع بر بلاغتہ مدافعہ ایتشلردر۔ وایلاک دفعہ
اولہرق بونی بحق مملکتندہ تطبیق ایدن بویوک فرہ دریقدر۔ زمانزدہ بوتون
مالی متمدنہ حقوق عمومیتہ سنک اساساتندن بری اولوب قوانین اساسیہ نک
کافہ سندنہ حریت مذہبیہ حق تصدیق ایدلشدر۔ دین اساساً وجدانیاتدن
وہر کسک حسیات صمیمہ سندنر۔ بناءً علیہ حریت وجدان دہ حریت
تفکر کبی قانونک دائرۂ نفوذینہ کیرہ من۔ حریت مذہبیہ نک قبولندن مقصد
ایکیدر: اولاء معاملات عمومیۂ دولتندہ ہیچ کیسہ اعتقادات مذہبیہ سندن
دولانی معاتب اولمہرق اختلاف مذہب ایلہ برکونامسا وائسزلقہ و معاملات
زجر یہیہ محل بر اقیلامسیدر؛ تاہیآء ہر مذہب عقائدینی شفاہاً و تحریراً
سر بنیجہ نشر ایدہ بیلیدر۔ یالکز اجرای عبادت جہتی برحقوق کیسہ لرک

بر محل معینده اجتماع لرینی و برجعت متحدہ تشکیل ایللرینی موجب
اولدیفندن بواجرای عبادت مشترکہ مادہ سنک بر نظامہ ربطی طبیعیدر .
و حریت مذہبیہ احرک حریت شخصیه و فکر بہ سیلہ محدوددر . و هیچ بروقت
بردینک قواعد اساسیه سی مملکتک بقاسنی ، استراحتنی اخلاص ایتہ ملیدر .
مثلاً و قتیلہ باویہ رانک برکوشہ سنده ظهور ایدن بر مذہب عسکر لکی کنہ
عدایدیوردی . بو مذہبک شوقاعده سی آلمان ایمپراطور لئیک بالطبع حق بقاسنہ
دوقوندیغندن تطبیقنہ مساعدہ ایتہ مش و جبراً عسکر آلمشدر . ہند
ستانہ دہ زوجی وفات ایدن بر قادی دیری دیری یا قیق بر عقیدہ مذہبیہ
ایدی . انکلتراہ دولتی بو وحشی عادتی بحق منع ایتمشدر .

احمد شفیق